

Akademiska framgångar ledde till ödesdigert självsvåd

I oktober 2005 konfirmerade en appellationsdomstol i USA det tvååriga fängelsestraff som Thomas Butler, klinisk epidemiolog och infektionsläkare, dömts till för »illegally shipping bacteria to Tanzania and defrauding his former employer, Texas Tech University Health Sciences Center, Lubbock, Texas«. Bakom denna dom ligger en märklig historia om en skicklig klinisk forskare som i självtillräcklighet följde sina egna regler och bortsåg från vad lagar och bestämmelser föreskrev, bland annat i fråga om ersättning från läkemedelsföretag. Att det blev en tillfällighet som avslöjade Butler visar att samröret mellan kommersiell verksamhet och akademisk forskning kan leda till tvivelaktiga företeelser, som inte avslöjas med mindre än att en större skandal sätter strålkastarljuset på forskaren, företaget, universitetet eller alla inblandade.

Det har sagts att intressekonflikter i samband med klinisk prövning av läkemedel kan dölja förhållanden som skulle behöva komma fram i ljuset. Exemplet med Butler visar hur sådana tvivelaktiga förhållanden kan se ut.

Universitetet i Lubbock är nog inte ensamt om att slå vakt om sina forskare, även om de i sina kontakter med företagsvärlden bortser från överenskomna regler. De stora penningssummor som förekommer i samband med kliniska prövningar av läkemedel kan vara alltför lockande för svaga själar.

Född på 1940-talet i en liten stad i Tennessee började Thomas Butler 1969 sin medicinska karriär som ung forskare vid den amerikanska flottan, placerad i Vietnam. Böldpest, dödlig infektionssjukdom, var frekvent och blev Butlers forskningsområde. »Den svarta pesten« har sedan

minskat och förekommer numera endast i avlägsna, tropiska områden. Efter fullbordad militärtjänstgöring fortsatte Butler, anställd vid Johns Hopkins Hospital i Baltimore, sina undersökningar av böldpest i Vietnam fram till krigets slut. Efter att Saigon fallit 1975 och kriget avslutats besökte han inte längre Vietnam. Han fortsatte dock studiet av böldpest, bland annat i Brasilien, under slutet av 1970-talet. Den vidare forskningen ägnade han åt andra infektioner, främst sepsis. Han följde litteraturen om böldpest och tog upp studier av böldpest i slutet av 1990-talet igen, när terroristhoten gjorde sjukdomen till ett »hett« område.

Han var framgångsrik som forskare och blev så småningom en eftersökt infektionsspecialist. Efter en tid vid Case Western Reserve University, Cleveland, Ohio, kom Butler 1987 till Texas Tech University Health Sciences Center i Lubbock som chef för divisionen för infektionssjukdomar. Där studerade han behandling av allvarliga infektioner och deltog i ökande omfattning i prövning av nya mediciner för detta ändamål. Han samarbetade med flera läkemedelsföretag, främst Chiron Corp, Emoryville, California och Pharmacia-Upjohn, Kalamazoo, Michigan. I Lubbock var allt frid och fröjd tills Butler råkade in i en tvist med universitetets vicekansler (associate vice president for research), Barbara Peace.

Barbara Peace var ordförande för universitetets etiska kommitté (IRB). Denna hade uppmärksammat vissa oklara uppgifter från Butler i samband med en sepsisstudie. I sin ansökan till den etiska kommittén hade Butler räknat med en dödlighet på 50 procent medan 70 procent av patienterna avled i den pågående sepsisstudien. Den etiska

ILLEGAL FRAKT av bakterier till Tanzania och bedrägligt förförande gentemot arbetsgivaren var några av de åtalspunkter som ledde till fängelse för den framgångsrike forskaren.

Foto: IBL bildbyrå

kommittén stoppade därför undersökningen tillfälligt. Efter närmare granskning av samtliga fall upphävdes detta beslut, och Butler fick fortsätta undersökningen. Peace ansåg emellertid att vissa tveksamheter kvarstod och uppdrog åt en underordnad tjänsteman att ytterligare granska undersökningar som Butler gjorde för Chiron Corp rörande sepsisbehandling.

Butler blev upprörd över att hans trovärdighet blivit ifrågasatt, vilket rubbade det goda anseende han hade hos läkemedelsindustrin, i synnerhet Chiron Corp. Kontroversen innebar en långvarig konflikt mellan Butler och Peace.

Den fortsatta granskningen av Butlers kliniska provningar vid universitetet avslöjade vissa oklarheter rörande ersättningen till universitetet. Butler hade mottagit – och underlåtit att redovisa – ersättningar från flera företag, bland andra Chiron Corp och Pharmacia-Upjohn, för deltagande i kliniska provningar av nya läkemedel. I dessa multicenterstudier hade proverna och företagen kommit överens om en ersättning per rekryterad patient om 6 000 dollar. Alla andra provare levererade in totalsumman till sina respektive universitet. Butler hade i stället kommit överens med företagen om att dela ersättningen i två lika delar, varav den ena gick till universitetet och den andra till Butlers privatkonto.

När universitetsledningen upptäckte dessa transaktioner mellan Butler och företagen drog man återigen in Butlers tillstånd att driva kliniska provningar vid universitetet. Butler började då att ägna sig åt studier på andra håll i världen. Han aktiverade kontakter han tidigare haft med forskare i Tanzania, som studerade böldpest, och kom överens om ett samarbete. Böldpest förekommer endemiskt i vissa områden där, vilket innebar ett idealt tillfälle till undersökningar. De afrikanska kollegerna var tacksamma att få utnyttja Butlers expertis, och han fick ansluta sig till en redan påbörjad studie.

Vetenskapliga undersökningar i utvecklingsländer har sina speciella problem. Ett dominerande sådant är att etablera ett invändningsfritt etiskt förhållningssätt till patienter som deltar i behandlingsstudier. För Butler blev problemet vilken etisk kommitté som skulle godkänna hans deltagande i dessa studier eftersom han inte längre hade förtroende i sitt hemmauniversitet. Det var för övrigt olämpligt att dess etiska kommitté handlade en studie i ett annat land, dessutom ett i tredje världen. Det ansågs därför tillräckligt att forskarna i Tanzania fått tillstånd av sin lokala kommitté. Huruvida eller i vilken utsträckning detta tillstånd också innefattade Butler var oklart. Eftersom undersökningen drevs med den lokale forskaren som huvudman, antog man att alla formalia var uppfyllda.

Butlers deltagande i undersökningarna i Tanzania skulle antagligen inte ha väckt någon uppmärksamhet om inte USA som följd av terroristattacker under år 2001 hade infört nya, stränga bestämmelser för innehav och transport av vissa bakteriestammar. Dessa beslöts snabbt, och många vetenskapsmän fick svårt att följa de nya reglerna eftersom det tog tid att formulera dem och distribuera dem till dem det angick. Kontrollen av de nya reglerna var emellertid effektivare än distributionen, eftersom FBI, the Federal Bureau of Investigation, omgäende aktiverades.

Flera akademiker har haft anledning att beklaga det sätt på vilket de handskats med bakterieprov. Stephen Kurtz, konstprofessor vid New York State University,

Butler hade undanhållit universitetet halva arvodet för de kliniska provningarna. Det rörde sig om 350 000 dollar över några år som han själv tagit hand om.

Butler började följa sina egna lagar snarare än samhällets. Han brast i hänsyn till de säkerhetsföreskrifter som förelåg.

Attackerna den 11 september 2001 ändrade förutsättningarna.

Butler anklagades på 69 olika punkter och fälldes för 47 av dessa.

Buffalo, NY och Robert Ferrell vid University of Pittsburgh, School of Public Health, har åtalats för slarv i hanterandet av bakterier. Ferrell hade försett Kurtz med en bakterieodling som denne hade tänkt använda i en konstillation (!). Petriskålar, provrör och annan laboratorieutrustning upptäcktes i Kurtz hem när denne kallade på en ambulans på grund av hustorns död i en hjärtattack. Ambulanspersonalen anmälde att det fanns bakterieodlingar i en röra i Kurtz hem, vilket fick FBI att agera.

Ännu allvarigare blev utvecklingen för experten på böldpest, Thomas Butler i Lubbock, Texas. Hans laboratorium fanns i officiella register och fastnade i det kontrollnät som FBI lagt ut. Till en början var det endast frågan om att redovisa vad som hänt med ett antal provrör med böldpeststammar som saknades vid en inventering av de stammar som skulle finnas i laboratoriet.

När FBI frågade var de 30 provrören med böldpest hade tagit vägen, tog Butler den enkla vägen ut ur problemet och uppgav att de hade förstörts. Det saknades dock protokoll över att detta skett. Då han inte kunde prestera några bevis för att dessa stammar verkligen förstörts, anklagade FBI honom för att ha lämnat falska upplysningar, ett allvarligt brott i synnerhet i den allmänna rädslan för terrorism som rådde. FBI anhöll därför Butler i januari 2002 och inledde en förundersökning. Anhållandet väckte stor uppmärksamhet, och flera kolleger som kände Butler som skicklig infektionsläkare organiserade protestaktioner.

FBI nöjde sig inte med denna åtgärd utan utökade förundersökningen när man upptäckte att Butler deltog i studier rörande böldpest i Tanzania. Dessa hade bedrivits utan tillstånd från myndigheter i USA, och det var tveksamt om de hade granskats av någon etisk kommitté. Under samarbetet med sina afrikanska kolleger hade Butler dessutom transporterat bakterieodlingar både till och i USA på ett sätt som ansågs potentiellt farligt. Bland annat hade han importerat aktiv böldpest från Tanzania utan att anhölla om tillstånd. Den utökade förundersökningen tog betydlig tid. Först sju månader senare inleddes en rättegång mot Butler i Lubbock. Utredningen hade då vuxit till att Butler anklagades på 69 olika punkter.

Större delen av dessa punkter (54 av de 69) hade inte med hanterandet av pestbakterier att göra utan sammanhänge med en annan fråga som inte intresserade FBI, utan universitetets administration och skattemyndigheterna.

Samtidigt som FBI granskade Butler hade skattemyndigheten (IRS) erfarit att universitetet avslöjat ekonomiska oegentligheter i samband med Butlers kliniska provningar. De summor som betalats in på Butlers privata konto hade Butler inte uppgivit i sin inkomstdeklaration. Butler motiverade detta med att inkomsten hade motsvarats av ett lika stort avdrag »för kostnader«. Något underlag för dessa kostnader kunde Butler dock inte prestera. IRS ansåg därför att denna inkomst skulle beskattas. Därutöver ansågs undanhållandet av inkomsten som skattebrott motsvarande ett stort antal åtalpunkter.

Rättegången som varade närmare tre veckor ledde till en fällande dom. Tolvmannajury (nio män och tre kvinnor) frikände Butler för 22 av de 69 åtalpunkterna, men fällde honom för 47 punkter. Hade han fällt för alla 69 punkterna i åtalet hade han kunnat dömas till 469 år i fängelse och 17 miljoner dollar i böter(!). Anmärkningsvärt var att 44 av de 47 punkter han fälldes för, utgjorde ekonomiska brott enligt IRS,

medan det som från början var huvudfrågan, behandlingen av stammar av pestbakterier i USA och Tanzania, inklusive oskyddad transport av dessa både till och i USA, ledde till fällande dom endast i tre fall. De gällde transporten av pestbakterier i en Federal Express-kartong till Tanzania utan att ha sökt tillstånd till detta. Ironiskt nog uppgav en expert från biosäkerhetsavdelningen inom Handelsdepartementet att han utan vidare skulle ha fått tillstånd till denna transport om han hade ansökt om detta.

Efter viss tvekan uppdrog Butler åt sin försvarsadvokat att överklaga domen, som innebar ett tvåårigt fängelsestraff. Överklagandet hade ingen framgång och i oktober 2005 konfirmerade appellationsdomstolen i New Orleans det tvååriga fängelsestraffet, som Butler för närvarande avtjänar med beräknad frigivning 2 januari 2006.

Butler ämnar överklaga denna dom, även om han måste gå till Högsta Domstolen, the Supreme Court. Många av Butlers kolleger som uttalat sig under resans gång, trodde att Butler slutligen skulle frikännas. De försöker hjälpa honom till ett arbete efter frigivningen. Trots att medlemmar i National Academy of Science's Committee on Human Rights ställer upp, tycks det vara omöjligt »short of him leaving the country« som bakteriologen Stanley Falkow uttryckte det, för honom att få arbete..

Hur kunde en känd vetenskapsman med gott rykte som expert på böldpest och andra akuta infektionssjukdomar hamna i denna situation som åsamkade honom fängelsestraff? När medierna i USA först uppmärksammade den bristande kontrollen av peststammar i Butlers laboratorium såg både kolleger runt om i landet och allmänheten Butler som en ansedd vetenskapsman med gott rykte. Hans vetenskapliga verksamhet med kliniska provningar av behandling vid infektioner hade varit framgångsrik. Företag, flertalet kolleger och många som administrerade multicenterprovningar hade haft stort förtroende för Butler.

Trots att hans arbete med aktiv böldpest borde gett honom respekt för riskerna, slarvade han med kontrollen både i laboratoriet och vid förflyttning mellan arbetsplatser.

Även i förhållande till universitetets etiska kommitté och dess ordförande, vicekanslern Barbara Peace, ansåg sig Butler kunna följa egna lagar. När det visade sig att även IRS hållits okunnigt kom brottsrubriceringen att eskaleras.

Universitetsledningen var välvilligt inställd till sina forskare och van vid att behandla kontroverser med anställda med silkesvantar. Ledningen hade en utarbetad policy hur konflikter skulle handläggas och brukade göra upp i godo även när det var fråga om ekonomiska oegentligheter. Även Butler kunde antagligen ha behandlats välvilligt om inte hans konflikt med Peace hade funnits. När sedan både FBI och IRS var inblandade blev det inte möjligt att undgå en domstolsprövning av det sätt på vilket Butler handskats med såväl bakterier som pengar. Skattemyndigheten – som i USA är lika aktiv som i Sverige – var lika angelägen som FBI att föra saken till domstol.

Lars Werkö,
professor, Stockholm

På spaning efter soffan

En gång i Wien för många år sedan gick jag till Berggasse 19 för att titta på Soffan. Soffan med stort S, ursoffan, förebilden för alla psykoanalytikersoffor i böcker och filmer. I skämtteckningar har den blivit själva symbolen för psykiatrin, liksom pannspegeln ofta tillgrips som en lättfattlig signal om att här har vi en doktor med somatisk inriktning.

Berggasse 19 är ett borgerligt flerfamiljshus i borgerliga kvarter, inte så långt från Ringstrasse. Det skulle kunna ligga på Östermalm i Stockholm. Möjligen är porten litet magnifikare än vad som var vanligt i Sverige, för man kan köra in med hästdroska eller automobil och gå direkt in i trapphuset.

Huset var säkert nybyggt när Sigmund Freud flyttade in 1891. Här gick de alltså i trapporna, den handfull patienter som gjorde Freud berömd och gav stoff till ett nytt sätt att se på människosjelen. Vargmannen, Dora, Miss Lucy och Lille Hans, alla travade de upp för att lägga sig på soffan och berätta om undertryckt libido, urscener och oedipuskomplex.

Men till min besvikelse fanns soffan inte på Berggasse. Den tog Freud med sig när han 1938 flyttade till London undan nazisternas förföljelser. Och där står den kvar i huset i Hampstead, som också det är museum nu förtiden. I Wien fanns soffan bara på fotografi, och den motsvarade inte alls den bild som jag hade gjort mig av den i fantasin.

Jag hade föreställt mig en elegant schäslong, klädd med mörkt läder och formgiven i den djärva wienska jugenddesign som förebådade funkisen trettio år i förväg. Men i stället var det en vanlig hembiträdesottoman från 1800-talet med ett brokigt orientaliskt överkast och en rad pösande kuddar. Den var så gammaldags borgerlig, så konventionell, så viktoriansk, att jag hade svårt att förknippa den med revolutionerande (och på sin tid synnerligen osedliga) teorier om människans innersta.

Så tänkte naturligtvis inte Freud. Soffan fanns till hands och fick duga när patienten skulle placeras i en avslappnad position för hypnos och analys. Men jag undrar om Woody Allen skulle ha gått med på att lägga sig på den.

Ulf Schöldström,
f d utredningschef, Läkarförbundet

SIGMUND FREUDS SOFFA
från hans arbetsrum på Berggasse 19 i Wien finns numera i Freuds hem i Hampstead, London, vilket blivit museum.
Foto: Erich Lessing/IBL bildbyrå